N. S. Aleksieieva
Kharkov National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda
e-mail: ninaalekseyeva@mail.ru

Biblical Transformations in the Novels "The Master and Margarita" by M. Bulgakov and "A Fable" by W. Faulkner

Key words: motive and imagery system, biblical transformations, archetype, binary opposition, characterization.

The article focuses on the interpretations of Biblical imagery in the novels "The Master and Margarita" by M. Bulgakov and "A Fable" by W. Faulkner in the context of the binary oppositions of "statics / dynamics" and "intellect / intuition". The research shows that it is the intuitive characters that are privy to the universal truth.

УДК 801.81

Т. П. Беценко
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
e-mail: tpb2016@ukr.net

Естетика рідного слова

Ключевые слова: эстетика языка, родной язык, эмоциональность речи, экспрессивность языка, оценочность языковых единиц (высказываний).

В статье предложено определение понятий ***эстетика языка, эстетика родного слова****, а также сделано попытку очертить эмоциональность, оценочность, экспрессивность языковых единиц как признаков их эстетичности; проанализировать возможности родного слова в генерировании эмоциональности мысли, в создании экспрессии высказывания.*

Мова – категорія естетична. Якщо естетика – наука про мистецтво, про форми прекрасного в художній творчості, у природі та суспільстві; краса, художність чого-небудь, то мова – засіб реалізації естетичного сприйняття дійсності, засіб естетичного впливу, засіб естетичного кодування світу з допомогою різнорівневих одиниць. Мова в своїй сутності – естетична реакція на дійсність. Це переконливо засвідчують народні найменування рослин: у ботанічних номінаціях відчутною є оцінка, емоції, почуття мовлян: *любисток, материнка, мати-й-мачуха, дурман, болиголов, зозулині черевички, люби-мене, братки, невісточка, молодило, жаб'ячі огірочки.*

Очевидно, що багато слів у мові позначенні емоційно-оцінним відтінком (*краса, потворність, миловидний, дбайливий, старанний, ніжність, занедбаний, страхіття, буря, врода, цнотливий, сваритися, шкапа, варварство, герой, подвиг, гугнявити, гармидер, хаос, соборність, храм, святий, святість, по-святковому* та ін.).

Мета статті – з'ясувати можливості рідного слова у генеруванні емоційності думки, у створенні експресії висловлення, у формуванні чуттєвості (почуттєвості) слововираження.

Виклад основного матеріалу.

Естетика рідної мови – властивість різнорівневих мовних структур викликати у мовців (у рідномовному чи нерідномовному середовищі, у процесі сприйняття рідномовного матеріалу, у ході пізнання змісту рідномовних одиниць) адекватні, відповідно до національно сформованої традиції, емоції та почуття, створювати естетично довершені висловлення згідно з канонами етномови, формувати настроєвість,

Репозиторий ВГУ

продукувати почуттєвість. Наприклад, в українській мовній культурі за словами *гадюка, гадина, змія, зміюка, кобра* тощо закріплено негативну емоційність; їх уживання – суто регламентоване. Натомість у китайській культурі змія – ознака мудрості.

Поняття естетики мови, естетики слова, естетики мовних одиниць хоч і не нове, проте не визначене повною мірою, не описане і не окреслене у змістовому плані. Воно часто (у ріднокультурному середовищі) розуміється інтуїтивно, аніж піддається поясненню.

Естетика слова, мови – це краса думки, поезія (поетика) слова, виразу, ліричність висловлення, художньо-образна окраса змісту, його довершеність і витонченість, простота і величність, мудрість і багатозначність, оригінальність конструювання фрази.

Естетика мови – форми прекрасного в художній творчості, реалізовані з допомогою рідної мови; краса, художність фрази (і окремого слова). Чи можуть бути кваліфіковані в українській мовно-національній свідомості як неестетичні так слова: *лілея, леліяти, лелійний, легіт, лагідний, кохання, любий, милий, миленький, милесенький, дитя, дитятко, дитинонька, калинонька, дівчинонька* (естетика позитивності) та *гидкий, бридкий, лють, ненависть, крик, вітрище, ганьба, зрада, скажений* (естетика негативного плану). За деякими поняттями чітко закріплена емоційна оцінка: в українських народних казках, наприклад, *лисиця* – позначення хитрості, підступності, *заєць* – полохливості, *вовк* – хижості. У повсякденні чимало понять окреслені емоційно-оцінним ореолом: наприклад – соловей – співучість, мелодійність, яструб – хижість, голуб – мирність, корова – заможність, добробут…

Естетичне поле рідної мови постає як потенційна властивість її різнорівневих одиниць створювати, концентрувати регламентувати максимальний обсяг емоційності; різнопланова емоційність, що співвіднесена із змістовим наповненням слова, вислову; сукупність одиниць мови, орієнтованих на досягнення емоційно-експресивного, виразового ефекту. Скажімо, такі найменування реалій, як *весілля, молода, наречений, коровай, кохання, свататися, співанки; війна, смерть, загибель* виразно фіксують емоційний зміст. Використання відповідних одиниць для найменування інших реалій – рослин (вторинна номінація) – також показник емоційно-експресивного потенціалу слова: *любець (любисток), удовів чобіт (фіалка триколірна), ужаче зілля (родовик), ужачки (півники болотяні), безсмертник,чистотіл, змієголовник, баб'ячий ум (лещиця), вдовушка (свербіжниця), миколайчики, іван-та-ганна, іван-та-мар'я, іванкове зілля, медунка, любизілля, люблю-й-ненавиджу (волошка синя), вовчі ягоди, вовчі зуби, жаб'яче молоко.* Порівняйте також найменування цукерок: *«Паризька весна», «Пікова дама», «Пташине молоко», «Вечірній Київ»,* магазинів: *«Єва», «Бостон», «Ватсон», «Катюша»,* ресторанів: *«Чикаго», «Санремо»,* назви станцій метро в Києві: «*Либідська», «Берестейська», «Хрещатик», «Героїв Дніпра», «Славутич», «Лісова»…* У назвах суто побутової чи офіційної сфери часто відчутна поетика, що межує із символікою.

Естетична потужність рідної мови виявляється у її поліемоційності, у здатності виражати різноманітний спектр емоцій, у чутті мовця та спроможності сприймати ці емоції, розуміти їх, співпереживати, адекватно ідентифікувати. Наприклад, це засвідчують створені мовцями у рідномовному середовищі перифрази: *люди в білих халатах* – лікарі (рятівники), *сіячі доброго, розумного, вічного* (вчителі), *чорне золото* (цінний продукт – нафта, вугілля); евфемізми: *душа з тілом розлучається*; *полинути у вічність*; *у стані алкогольної залежності; люди з обмеженими фізичними можливостями; люди з особливими потребами; людина статечного віку.*

Естетика мови вимальовується як здатність її одиниць передавати (містити, фіксувати, концентрувати) оцінку (негативну, позитивну), повідомляти про почуття (спектр почуттів): психічні й фізичні відчуття людини; властивість відчувати, сприймати навколишнє середовище; спроможність людини уловлювати й усвідомлювати естетичні цінності. Естетика мови (її різнорівневих структур) – також емоції, що супро-

Репозиторий ВГУ

воджують оцінку певних суспільних подій, явищ; емоції, викликані душевними переживаннями; емоційна налаштованість, настроєвість; інтуїтивне розуміння, сприйняття, передчуття чого-небудь, що закодоване у слові, вислові (скажімо, найменування рослин *вовча стопа, вовча вишня, вовче личко, вовче молочко* – підказка про отруйні властивості рослини тощо).

Естетичне почуття, закладене в слові чи передане з допомогою вислову, – емоційна реакція людини на естетичні цінності; якнайвиразніше це фіксують прислів'я, приказки, фразеологізми, крилаті вислови: *аж із горла лізе; аршин у плечах; байдики бити; бути на коні; бути на сьомому небі; бджола мала, а й та працює; праця чоловіка годує, а лінь марнує.* Для людина завжди характерним є відчуття естетичної насолоди словом – навіть у повсякденному спілкуванні.

Отже, можна констатувати, що:

1) Естетика мови – **оцінка** (оцінність – властивість її одиниць); здатність одиниць усіх рівнів мови фіксувати оцінку**.** Оцінка – «думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь».

2) Естетика мови – **емоційність** (**емоційний** – «який виражає емоції, насичений ними; який викликає емоції»).

3) Естетика мови – почуття (**переживанн**я людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуттєвість людини).

4) Естетика мови – **виразовість (виразовий –** «який зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття, переживання»).

5) Естетика мови – **художність** – образність, пов'язаність з мистецтвом; (художній – «який відповідає вимогам мистецтва, має естетичні цінності»; «який стосується форми творів мистецтва, системи естетичних засобів і прийомів»; «який містить в собі елементи мистецтва, артистичності»; «який стосується сприйняття явищ мистецтва або їх створення, втілення, передавання»; «який викликається сприйняттям творів мистецтва або процесом творчості»; «художня насолода»).

Безсумнівно, рідна мова слугує засобом вираження усіх можливих відтінків думки. Поліемоційність рідного слова – її визначальна, глобальна риса. Про це доволі точно у поетичній формі сказав Іван Багряний у поезії «Рідна мова»: *М о в о р і д н а! / Колискова / Материнська ніжна мово! / Мово сили й простоти, – / Гей, яка ж прекрасна Ти! / Перше слово – крик любови, / Сміх і радість немовляти – / Неповторне слово "М а т и" – / Про життя найперше слово… / Друге слово – гімн величний, / Грім звитяг і клекіт орлій, – / Звук "В і т ч и з н и" неповторний / І простий, і предковічний… / Ну, а третє слово – "М и л а" – / Буря крози, пісня рвійна / І така, як пах любистку, / І така, як мрійка мрійна… / Перейшов усі світи я – / Є прекрасних мов багато, / Але п е р ш о ю, як Мати, /Серед мов одна лиш ти є. / Ти велична і проста. / Ти стара і вічно нова. / Ти могутня, р і д н а м о в о / Мово – пісня колискова. / Мова – / матері уста* (І. Багряний).

Найтонші відтінки думки, багатоманітне змістове наповнення властиво передавати рідномовним конструкціям. Складно охопити весь спектр емоційності, що його концентрують рідномовні одиниці: **урочистіст**ь: *Зішле всім нам долю, Україні волю: радуйся! / Ой радуйся, земле, Син Божий народився! (Колядка),* ***піднесення, запал, енергійність думки і почуття****: Хутко-хутко в мене виростуть крила / І покину я позичені вітрила / Ах як це гарно і як чудово / Я почуваю як росте сила як міцніє сила / Мене усього сила вхопила і відродила / Я народжуюсь на світ знову* (Семенко Михайль, «Моє піднесення»), **захоплення**: *Вгледіти щастя, зомліти, осліпнути, / Скрикнути тільки: "Мій раю!" і стратити… / Боже всесилий! Чи зміг би ти вигадать / Муку ще більшую, гіршую, тяжчую?!* (Олександр Олесь)…

Репозиторий ВГУ

Рідне слово здатне схвилювати, вразити, посіяти тривогу, неспокій, сум: *Тяжко, тяжко мому серцю з сумними гадками. / Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь глодати, / Ой ще тяжче бездольному в світі пробувати* (Маркіян Шашкевич); *Осінь похмура йде / Хмари дощі тумани / Осінь у серце веде/ Смуток нежданий / Холод суне німий / В душу вповзає мла / Осінь серпанок густий / Ти принесла/ Ради не дам собі/ В серці моїм мовчання / Спогад ридає в журбі* (Семенко Михайль, «Давнє кохання»); **тугу, журбу, печаль, задуму**: *Що на полі, на пісочку, / Без роси на сонці... / Тяжко жити без милого / І в своїй сторонці!* (Укр. народна пісня). Так само рідне слово може концентрувати естетику іншого негативного змісту: грубість, зневагу, презирство, осуд, лють, незадоволення.

Естетичною є інтонація рідномовного висловлення. Заспокійлива мелодика рідного слова і особлива його краса – у колисанках: *Ой на кота та воркота, / На дитину та й дрімота, / Котик буде воркотати, / Дитинонька буде спати* (Укр. народна пісня). Духовна сила рідного слова мислиться у здатності плекати **пестливість, голубливість, лагідність**: *Леле, леле, лелесенько, / Засни ж, моє малесеньке. / Будеш легко, сину, спати, / Будеш здоров уставати. / Леле, леле, лелесенько, / Засни ж моє малесеньке. / А-а, а-а!* (Укр. народна колискова); **ніжність**: *Ой чий то кінь стоїть, / Що сива гривонька / Сподобалась мені / Сподобалась мені / Тая дівчинонька* (Укр. нар. пісня); **задушевність**: *Гойда, гойда-гой, ніченька іде, / Діточок малих спатоньки кладе. / Під вікном тремтить вишенька мала, / В хатку проситься, бо прийшла зима* (Укр. народна пісня).

Сила рідного слова – у здатності кодувати світ; відтак постає інакомовність, що особливо властива поетичному мовленню:

Дощ

А на воді в чиїйсь руці
Гадюки пнуться… Сон. До дна.
Війнув, дихнув, сипнув пшона –
І заскакали горобці!..
– Тікай! – шепнуло в береги.
– Лягай… – хитнуло смолки.
Спустила хмарка на луги
Мережані подолки (Павло Тичина).
1918

Рідномовному контексту підвладно створювати сміх, жарт, доброзичливий гумор, іронію, сарказм: *Ой чули, чули, чули, ой чули, чули ви – / Дівча його цілує, а він їсть пироги!* (Укр. народна пісня).

Довершеність вислову, вичерпність і крилатість рідного слова концентрують народні прислів'я, приказки, афоризми – показники мовнокультурного етнодосвіду, джерела народної пам'яті, народної моралі, етики поведінки, естетики мово мислення: *Ранні пташки росу п'ють, а пізні – слізки ллють; Давай нивці, то й нивка дасть; Яка пряжа, таке й полотно ляже; Любиш поганяти, люби й коня годувати; Згайнуєш на жнивах хвилину – втратиш не одну зернину* (Українська народна творчість).

Афоризми, створені на рідномовному грунті, – мислителями нації – віковічні і вікопомні: у них закодовані повчання і сенс буття: *Щасливий, кому вдалося знайти щасливе життя* (Г. Сковорода); *Але щасливіший, хто вміє користуватися ним* (Г. Сковорода); *Якщо ти задоволений долею, будеш спокійний. Не той щасливий, хто бажає кращого, / А той, хто задоволений тим, чим володіє* (Г. Сковорода); *Все минає, але любов після всього остається* (Г. Сковорода); *Все минає, але не Бог і не любов* (Г. Сковорода); *Наш розум ніколи не залишається пасивним; / Він завжди любить чим-*

Репозиторий ВГУ

небудь займатися, / Якщо не матиме хорошого заняття, / Він звернеться до поганого (Г. Сковорода), *І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко).

Оригінальність фрази породжує її емоційність, отже – естетику. Особливо це помітно у поетичному слововживанні (максимально переосмисленому, метафоризованому, символічно наповненому): *Хата сміється до сонця / білими зубами бурульок, / каже: ось-ось поїм я сніг, / а сніг утікає водою* (В. Голобородько). Метафоричність, побудована на основі рідномовної думки, якою б не була вона завуальованою, химерною, сприймається звичною, природною, реальною: *Поле утомилося за літо, / лягло скиртою спочивати, / укрилося ковдрою із вовни/ кристалічних ягнят. / Відпустило у вирій / перепілок і жайворонків, / бо немає пшеничних стебел, / де б їм було де ховатись. / Могилою самому собі / даленіє* (В. Голобородько).

Рідне слово не відлякує. У ньому – потаємний зміст, закодовані думки: *«Мамо, я ж не на вік іду, / я ж іще повернуся», – / виллє молоко з глечика в ямку, / сама влізе в порожнього глечика – / так мати й віднесе доньку на базар / тією ж утоптаною роками стежкою* (В. Голобородько, «Зозуля при перуці»).

Оказіональне слово, новотвори поціновувані тоді, коли створені на рідномовному грунті; вони викликають захоплення і подив, зачудування: *Зміяться змії рівнобіжно. / Навколить мла. Побіг експрес. / За ним я мчу безшумно гнівно / І чуда жду з брудних небес. / Ліхтарить світло. Блещуть змії. / Зникають вогники у млі. / І сльозять тихо мої вії, / Бо мало місця на землі!* (Семенко Михайль, «Настрій»).

У рідній мові закодовано і зафіксовано велич всесвіту, космічне начало. Рідна мова є згустком Вищого Розуму. Картина світу, відтворена з допомогою рідного слова, – зрозуміла і природна, органічна: рідномовний континуум завжди близький: *Дивлюся, аж світає, / Край неба палає, / Соловейко в темнім гаї/ Сонце зустрічає. / Тихесенько вітер віє, / Степи, лани мріють, / Меж ярами над ставами / Верби зеленіють. / Сади рясні похилились, / Тополі по волі / Стоять собі, мов сторожа, / Розмовляють з полем* (Т. Шевченко).

Художньо-образна картина споконвічного національного буття, збережена з допомогою мови, не може бути неестетичною: *Віють вітри, віють буйні, / Аж дерева гнуться... / Ой як болить моє серце, / А сльози не ллються!* (Укр. народна пісня). Або: *Тече вода з-під явора / Яром на долину. / Пишається над водою / Червона калина. / Пишається калинонька, / Явор молодіє, / А кругом їх верболози / Й лози зеленіють. / Тече вода із-за гаю / Та попід горою. / Хлюпощуться качаточка / Помеж осокою. / А качечка випливає / З качуром за ними, / Ловить ряску, розмовляє / З дітками своїми. / Тече вода край города. / Вода ставом стала. / Прийшло дівча воду брати, / Брало, заспівало. / Вийшли з хати батько й мати / В садок погуляти, / Порадитись, кого б то їм / Своїм зятем звати?* (Т. Шевченко).

Вага естетичного начала у етнодійсності незаперечна: ученими встановлено існування мовно-естетичних знаків національної культури (С. Я. Єрмоленко).

Енергія рідного мови – її діяльна, впливова сила, відповідно естетична енергія – емоційно-оцінна, емоційно-експресивна, психофізична потужність. Аура рідної мови – невидиме, але відчутне, сприйнятне енергетичне наповнення, що супроводжує мову; її дух, естетичний за своєю природою. Відтак естетику рідної мови пізнаємо у всьому, що може привернути увагу, схвилювати, захопити, вразити.

Отже, естетика мови – це оцінність, емоційність, експресивність, а також поетикальність (художність, образність, виразовість) її одиниць, що властиві їй потенційно і можуть бути створені з допомогою поєднання, комбінації, переосмислення, гри слів тощо. Тільки рідномовна царина здатна впливати на адекватне сприйняття думки, на її розуміння й інтерпретацію.

Репозиторий ВГУ

Література

1. Беценко, Т. Світ поетичного слова, В. Голобородька-сюрреаліста / Тетяна Беценко // Слово і час. – 2018. – № 6. – С. 32 – 42.
2. Єрмоленко, С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.

T. P. Betsenko
Sumy State Pedagogical University named after A. Makarenko
tpb2016@ukr.net

Aesthetics of the Native Word

Key words: language aesthetics, native language, speech emotionality, expressiveness of language, assessment of language units (statements).

In the article the definitions of the concepts ***aesthetics of the language***, ***aesthetics of the native word*** *are proposed. An attempt is made to delineate emotionality, appraisal, expressiveness of language units as signs of their aesthetics; to analyze the possibilities of the native word in generating emotional thoughts, in creating the expression of a statement.*

УДК 811.111:811.161.2-81'42

І. А. Блинова
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
e-mail: ira77blynova@gmail.com

Прагматична пресупозиція як запорука ефективної міжкультурної комунікації (на матеріалі художніх творів)

Ключові слова: дискурс, лінгвістична прагматика, ментальна реальність, пресупозиція, комічне.

Стаття присвячена дослідженню ролі прагматичної пресупозиції як запоруки ефективної міжкультурної комунікації на матеріалі англо- й україномовних художніх творів. Надано визначення поняття ***дискурсу*** *в межах лінгвістичної прагматики; охарактеризовані його складові. Проаналізовані типові приклади врахування комунікантами макро- та мікропресупозицій, необхідних для розуміння дискурсу і для обопільної успішної взаємодії. Виявлено особливості накладання пресупозиції на систему мовних знаків тексту, що відгукується розумінням адресата смислу дискурсу як нейтрального, драматичного/трагічного і комічного.*

Завдяки розвитку лінгвістичної прагматики термін «дискурс» виявився повною мірою затребуваним у мовознавстві з 70–80-их років XX століття і надалі сприяв «еволюції» дискурсивного аналізу, що передбачив подальше різноаспектне вивчення особливостей використання й функціонування мовних одиниць різних рівнів у процесі комунікації, спрямованої на обопільну успішну взаємодію суб'єктів спілкування (адресанта й адресата) за умови правильної інтерпретації слухачем комунікативного наміру мовця із залученням моделювання когнітивних структур (фреймів взаємодії, стратегічних програм тощо), що забезпечують ефективність дискурсу [6, 501; 9, 287].

Матеріал і методи. Матеріалом дослідження слугують, по-перше, ***англомовні*** твори малих форм найяскравіших представників літератури другої половини XX – початку XXI ст.: *Раймонда Карвера* (1938–1988), що входять до збірки оповідань «Зібрані оповідання» ("Collected Stories"), *Мюріел Спарк* (1918–2006), що входять до збірки оповідань «На публіку. Оповідання» ("The Public Image. Stories"), *Роальда Даля* (1916–

Репозиторий ВГУ